

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
Катедра „Класическа филология“

Боряна Бориславова Чомаковска

Модуси на лудостта в старогръцката литература
(VIII – V в. пр.н.е.): жанрови и художествени функции

Автореферат на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление 2.1. Филология,
докторска програма: „Литература на народите от Европа, Америка, Африка,
Азия и Австралия“ (Старогръцка литература)

Научен ръководител: доц. д-р Невена Панова

София, 2024

Дисертационният труд се състои от: Увод, седем глави, заключение, две приложения, библиография, индекс на коментираните пасажии, списък на научните приноси. Той е в общ обем от 226 страници, от които 199 страници е основният текст, 13 страници – библиографията. В текстовата част е включена 1 таблица. Библиографията обхваща 159 заглавия. Списъкът с публикации по темата на дисертацията включва 3 заглавия.

БЛАГОДАРНОСТИ

Искам да изкажа най-сърдечните си благодарности на доц. Невена Панова за това, че беше с мен от началото до самия край на написването на тази дисертация, посочваше ми правилния път, поправяше ме, учеше ме и ме насърчаваше.

Благодаря ѝ, че успя да вникне заедно с мен в тази тема.

Благодаря на академичния състав на катедра „Класическа филология“, както и на всички колеги от Медицински университет – Плевен.

Искам да благодаря и на д-р Александър Тодоров, МУ – Плевен, за съдействието при откриването на паралели между засвидетелстваните антични модуси на лудостта и съвременните психиатрични диагнози.

От все сърце благодаря и на моето семейство, без тяхната денонощна подкрепа нямаше да се справя с това предизвикателство.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Въведение
Антични свидетелства за лудостта
2. Лудостта в епоса
2.1. „Илиада“
2.2. „Одисея“
2.3. „Дела и дни“
2.4. Обобщение – епос
3. Лирическата лудост
3.1. Лудост от любов при Сафо
3.2. Престорената лудост на Солон
3.3. Лудостта при Архилох
3.4. Обобщение – лирика
4. Лудостта в атическата трагедия
4.1. Примери за безумие в „Евмениди“ на Есхил
4.2. Лудостта в „Аякс“ на Софокъл
4.3. Лудостта във „Вакханки“ на Еврипид
4.4. Лудостта в трагедията „Орест“ на Еврипид
4.5. Лудостта в „Херакъл“ на Еврипид
4.6. Лудостта в „Медея“ на Еврипид
4.6.1. Медея в Овидиевите „Метаморфози“
4.7. Обобщение – трагедия
5. Лудостта в Старата атическа комедия
5.1. Примери за лудост в комедията „Облаците“ на Аристофан
5.2. Примери за лудост в комедията „Осите“ на Аристофан
5.3. Войната-лудост в комедията „Лизистрата“
5.4. Обобщение – комедия
6. Лудостта в историографията
6.1. Примери за лудост в „История“ на Херодот
6.2. Обобщение – историография
7. Лудостта във философията. Платон
7.1. Връзката между телесното и душевното здраве в диалога „Хармид“
7.2. Четирите типа божествена лудост във „Федър“
7.3. „Закони“
7.4. Обобщение – философия
8. Лудост и творческа дейност
9. Заключение
Библиография
Приложение 1 / Лексика на лудостта – кратък речник
Приложение 2 / Съвременното разбиране за душевното разстройство лудост
Индекс на коментиранияте пасаж

1. Въведение

Мотив

Мотив за написването на този труд е желанието за проследяване на старогръцкото разбиране за състоянието на лудост, което е често значимо и в по-тесен литературен план и задвижва най-разнообразни сюжети, и представлява една ранна медицинска рефлексия върху заболяването на духа. Интересът ми към историята на медицината ме препрати към тази тема в старогръцката литература, която също така има допирни точки с психиатричните заболявания. В старогръцките произведения очаквано се откриват редица универсални модуси на лудостта, които не са изчезнали и до днес.

Цел

Цел на изследването е да потърси, открие и систематизира основните свидетелства за различни проявления на лудост в старогръцката литература от периода VIII – V век. В резултат от изпълнението на тази дескриптивна задача следва една аналитична цел – да бъдат разграничени описаните налудни състояния (модусите на лудостта), както и художествената им роля в различните жанрове и произведения.

Задача

Задача на дисертационния труд е да се идентифицират налудните състояния през примери, включени в текста на работата в оригинал и превод, и да се коментират; да се представи лексиката, описваща налудно поведение, като използваните думи (и изрази) се подреждат в малък речник (включващ 34 лексикални единици); където е възможно и особено когато това е обсъдено в самия литературен извор, се обръща внимание и на причините, водещи до лудостта. Вследствие на анализа видовете лудост се класифицират в групи, представят се в таблица, където се дава и (хипотетична) диференциална психиатрична диагноза на всеки един случай.

Особеното и трудно за дефиниране състояние на лудост обхваща редица случаи на необичайно поведение, което може да е резултат от психично заболяване, моментна или по-трайна загуба на ума или от някаква друга голяма развълнуваност, включително в празнично-религиозен контекст, още от древността привлича вниманието на човека. Въпросът за лудостта винаги се е представял в литературата – разнообразните прояви на лудостта, чиито последици може да са негативни (по-често), но и позитивни, са подходящи за включване в различни сюжети на произведения от много жанрове.

Направени са текущи съпоставки между старогръцката и съвременната – и по-специализирана, и по-широка – представа за лудостта. Още една от работните ни хипотези ни насочва към специфичния произход на лудостта в античен контекст – налудното състояние обикновено е с божествен произход, дори да е предизвикано от човешко действие и да се оценява като болестно състояние в отделни случаи.

Разгледаните свидетелства са организирани жанрово и хронологично. По-преки съпоставки между характеристиките на лудостта според отделните извори са направени в междинните обобщения и в общото заключение. Тези съпоставки, съпроводени и с опит за класифициране на формите / модусите на лудостта, отново са обвързани най-напред с жанровите характеристики на разглежданите свидетелства, но също и с причините за и резултатите от дадена налудна проява, най-вече с оглед на нейната вредност или полезност, както и на посоката, в която тя действа.

Под „модус“ разбираме именно разновидност, специфична форма на някакво явление, действие или състояние, в случая – на душевната болест; модусите на лудостта представят различните начини, по които лудостта се изявява и развива, както и размера / величината, до която тя достига в определена ситуация, и дори начина, по който започва налудното състояние.

Принципът на подбор на разгледаните откъси цели, от една страна, да се представят примери от различни жанрове, а от друга – различни модуси на лудостта. Очаквано повечето извори принадлежат на поезията – безспорно по-художествения дял от старогръцката литература. От прозата разглеждаме само двама автори, Херодот и Платон, чиито произведения имат и значителен художествен пласт. Платон е автор, който излиза извън границите на изследвания период, но е включен в работата, тъй като описва събития отпреди смъртта на Сократ (399 г. пр.н.е.), а и предлага, през своите персонажи, и рефлексия върху природата на отделни налудни състояния. По сходна причина се позоваваме и на други по-късни антични автори като Аполодор и Плутарх, защото те самите коментират сюжети, свързани с лудостта, разработени литературно в периодите на Архаиката и Класиката. Заради фокуса върху присъствието на лудостта в литературата дори Хипократ е само споменат, тъй като по-внимателното занимание с неговото наследство би отместило сериозно нашите цели.

Антични свидетелства за лудостта

В дисертационния труд са разгледани като свързани с темата за лудостта посочените по-долу произведения от различни жанрове. (Тук не посочваме само еднократно споменати / цитирани творби, най-често в подкрепа на анализа на друг по-внимателно анализиран пасаж.)

1. Лудостта в епоса

2.1. „Илиада“

В епоса се срещат налудни състояния, в повечето случаи с божествена причина, но и понякога повлияни от нещо друго. Разглеждаме няколко епизода от „Илиада“, в които героите са връхлетени от лудостта, като засягаме и темата за гнева, който довежда Ахил до налудно състояние. Други примери за лудост се срещат и в откъсите, в които Лаомедонт е наречен луд заради използването на вербална обида; Ликург, синът на Дриант, спори с боговете и това негово поведение е наречено налудно; представени са и: любовната лудост на отхвърлената от героя Белерофонт Антея; обхванатият от лудост и бяс в битка Хектор – лудостта като „тайно оръжие“ във войната; полудялата като вакханка Андромаха, очакваща с надежда завръщането на вече убития от Ахил Хектор. Повечето случаи на полудяване при Омир са свързани с моменти на бойното поле, тоест обвързани са със сюжетната рамка на поемата. Въпреки това те не принадлежат само към войнския модус на крайната смелост или ярост към противника, а засягат и някои обрат в междуличностни отношения или прекалена словесна дързост. Това отново съответства на структурата и особеностите на епическия наратив, основан на множество паралелни разкази. Характерно за разгледаните епизоди като цяло е, че като налудно се определя именно състоянието на героя, което го насочва да действа в определена посока, без обаче конкретни постъпки или простъпки да се опитват като (резултат от) лудост.

2.2. „Одисея“

Разгледаните места от „Одисея“ ни представят модуса на алкохолна лудост, при която виното въздейства на героя, подлудява го и го преобразява: циклопът Полифем става по-цивилизован благодарение на „божествената“ напитка, докато лудите женихи на Пенелопа излизат от нормите на поведение, отново не само с помощта на божествена намеса, а и под влияние на виното. Освен това редица герои са представени като безразсъдни или неразумни – такива в отделни епизоди са Одисеевите спътници, но и циклопите, които живеят по един аномармален начин без никакви закони. Разглеждаме и един епизод на престорена лудост, неспоменат от Омир, а от Аполодор и Хигин, в който Одисей се представя за луд, въпреки че той най-често притежава образ на здравомислещ. Той не иска да участва в Троянската война и си мисли, че чрез симулация ще успее, но това не довежда до успешен за него резултат.

2.3. „Дела и дни“

Описани са отделни безумни състояния и от поемата „Дела и дни“ на Хезиод. Баснята за гордите и надменните ни представя безумността на славея, който, въпреки че е прободен от ноктите на ястреба, не спира да се мери с неговата сила; представен е и моралният урок на Хезиод към брат му Перс, който води до извода, че даващият лъжливи свидетелства проявява лудост.

3. Лирическата лудост

И в трите дяла на лириката (поезията от епохата на Архаиката VII – VI в.), според жанровите им особености, се открива поетическо представяне на различни модуси на лудостта. Старогръцкият поет е бил едновременно и композитор, и певец, поезията му е с богата художественост. Много често твори в момент на боговдъхновение, а понякога това се случва и в момент на умопомрачение, затова разглеждаме и модусите на лудостта, които откриваме и в лириката. Този жанр ни представя най-разнообразни налудности, които не се повтарят сами по себе си и в трите дяла, а всеки представя различен проблем: мелосът –

любовната лудост, елегията – престорена политическа лудост, и ямбът – случаи, в които останалите са наречени луди заради една несподелена любов.

3.1. Лудост от любов при Сафо

Опираме се на някои стихотворения на Сафо, вникваме в дълбоките ѝ мисли и чувства и разнообразните ѝ стихове, чрез които изказва своята любовна болка и които показват как лирическият говорител изпада в момент на любовна лудост. Молитва към Афродита показва една несподелена любов, която довежда героинята до налудно състояние, завладяло и душата, и сърцето ѝ. В друг пример – най-известния фрагмент на поетесата – се срещаме с драматизма на любовта, описан като физическо страдание на тялото, като един вид болест със съпътстващите я симптоми. В стихотворенията на Сафо, където навсякъде присъства любовта, се откриват следните модуси: лудост от несподелена любов; любовна лудост, довеждаща до физическа болка на тялото на героинята; любовна лудост, предизвикваща неразумни действия.

3.2. Престорената лудост на Солон

Вторият представител на лириката, който разглеждаме, е Солон – държавник с проницателен ум и силна воля, надарен с поетическа фантазия. Плутарх в своя животопис разказва за Солон, за престорилия се на луд политик, който се намесва в решаването на проблема с остров Саламин, за който дори е било забранено да се говори, разглеждаме неговата престорена лудост, чрез която подбужда своите съграждани да не се подчиняват на наложената им забрана и благодарение на „загубения“ си разсъдък успява да помогне на града си – той връща на отечеството си острова. Очевидно „презумпция за невинност“ за душевно болните е била налична и в Античността, Солон „не е бил наред“, а Плутарх не предлага дефиниция в какво се е изразявало това състояние. В разгледаните извори за Солон лудостта е представена повече метафорично – като погрешна преценка и липса или временна загуба на способност за вземане на правилните решения, която води и до несъобразяване с наложени ограничения или общоприети норми, но не и като същинско заболяване.

3.3. Лудостта при Архилох

Третият представител на лириката, при когото разглеждаме налудни състояния, е Архилох. Ямбите му ни представят два вида лудост: заяжданията и закачките му към семейството, с което не е успял да осъществи желанието от него брак, което докарва в неговите очи героите до моментна лудост; както и една лудост с божествен произход – войнската лудост на неговия приятел, вдъхновяваща до ярост на бойното поле. Определяме лудостта в ямбите на Архилох като вербална, защото не присъства директна податка, че някой е изпаднал в лудост, а той е определен като такъв в думите на лирическият говорител.

4. Лудостта в атическата трагедия

В старогръцката трагедия, която се отличава със своята сериозност, също се откриват немалко примери за лудост. Епизодите с лудост допринасят за завършеността на отделното произведение, а вероятно и те са сред предизвикващите състрадание и страх у зрителя моменти.

В основата на трагедийните фабули е изпадането на някой издигнат персонаж от щастие в нещастие, като нерядко за това роля изиграва погрешно действие или погрешна преценка. При този неочакван обрат героят може да действа и като обладан от лудост. Освен това повечето трагедийни фабули са митологични, а за митовете е характерно да представят неочаквани развързки, при което също може да се намеси лудостта.

При разглеждането на лудостта в драмата се опираме неколккратно и на изследователския принос на Сингер. Авторът съпоставя случаите на (осмиване на) лудост в трагедията и в комедията с цел да опише особеностите на налудното състояние с оглед на разликите между двата жанра, като дискутира и формата на самото театрално представление. Сингер анализира трагедиите, като тръгва от следните изходни твърдения: „Лудостта в трагедията обикновено се представя като: 1. временно и епизодично състояние; 2. изпратена от божество като наказание за предполагаема трансгресия; 3. нейните явни специфични симптоми са: а) заблуждение (погрешно приемане на нещо или някого за друг/о) или халюцинация; б) крайно, насилствено действие; с) подивял поглед, тресене, пана

на устата; d) моментна загуба на съзнание“ (Singer 2018: 301). Разгледаните примери от драми и на тримата велики атински трагичи в голяма степен потвърждават казаното от Сингер.

Състоянието на лудост в трагедията има различни модуси, които ще представим по-детайлно, но има и много общо между отделните прояви на лудостта.

Първо, лудостта често се представя наистина като извънредно и временно състояние на загуба на разсъдък и тогава действащото под влиянието на лудостта лице е освободено от морална отговорност за онова, което извършва. Всяко подобно действие, навлякло божия гняв, или изобщо умственото състояние, довело до налудни действия, често се характеризира с липса на σοφροσύνη. За това понятие Сингер казва във връзка именно с темата за трагическата лудост, че то „по един комплексен начин включва идеите за въздържаност и за целомъдрие, за здраве на разума и за осъзнаване на мястото на човека в отношенията му с боговете“ (вж. Singer 2018: 302). Следователно отсъствието на тази добродетел, разумността, само по себе си предполага нещо нездраво в ума и духа на човека.

От старогръцката трагедия представяме разнообразни примери на налудни състояния, представящи психическото, емоционалното или физическото състояние на героя. Лудостта в трагедията е временно състояние, което в повечето случаи е изпратено от боговете като някакво наказание за извършено от героя деяние или извършеното под влиянието на лудостта разгневява божеството. Трагичната лудост се симптомизира не само със заблуждение и халюцинация, но и с предприемане на крайно насилствено действие, придружено с подивял поглед и тресене и довеждащо до загуба на съзнание.

Бихме могли да кажем, че лудостта в трагедията има различни лица и персонажи, но общото между тях е, че повечето извършват убийство в момент на лудост – те са изпаднали във временно състояние на загуба на разсъдък и в някои случаи са освободени от морална отговорност. Тези извършени погрешни действия почти винаги са съпроводени с намесата на боговете. Трагическата лудост е в повечето случаи божествено причинена.

4.1. Лудостта на Орест в „Евмениди“ и в „Орест“

Разглеждаме темата за лудостта при Орест, който отмъщава за убийството на Агамемнон, коментирахме я въз основа на трагедиите на Есхил „Евмениди“ и на Еврипид

„Орест“. Орест извършва грях – той убива собствената си майка в момент на безумие. Убива по божествена заповед и, извършвайки това, е невинен; вината в този случай е много по-сериозна от физическото страдание. Когато се осъзнава, героят разбира, че извършеното от него е грешка, направена в момент на налудност.

4.2. „Аякс“

В трагедията „Аякс“ на Софокъл главният герой е също със замъглен от боговете разум. Атина му изпраща въображаеми образи – изпраща му лудост в зрението, но в същото време умът му е непокътнат. Мислейки си, че напада двама Атриди, Аякс съсича стадо волове. Един храбър герой се е превърнал в скръб за своите близки и това се случва заради божествено изпратена лудост.

4.3. „Вакханки“

„Вакханки“ на Еврипид ни представя редица персонажи, изпаднали в лудост: тиванките, изпаднали в оргиастично безумие, честват Дионисовия култ; безумният Пентей е склонен да се облече в женски дрехи и по този начин да стигне до вакханките; Агава и нейните сестри, в състояние на умопомрачение, налитат на Пентей. Агава разкъсва сина си, като си въобразява, че по време на лов убива необикновен лъв. И тук виновни за извършените деяния са боговете, защото те пращат на героите тези състояния в рамките на религиозен празник.

4.4. „Херакъл“

Виновни и за налудното състояние на Херакъл в едноименната трагедия на Еврипид са отново боговете. Богинята на лудостта Лиса подлудява героя и той дори не разбира, че е извършил убийство, докато не идва в съзнание. Заблуден, Херакъл убива собствените си деца, мислейки ги за тези на Евристей. Лудостта тук е външно причинена, идва от боговете и е част от онези обстоятелства, върху които човек няма контрол, но е и вътрешно активирана и представлява сериозно страдание.

4.5. „Медея“

В трагедията „Медея“ на Еврипид героинята, обезумяла от любов към Язон, вече предала баща си и убила брат си, стига и до убийството на децата си; изпраща коварен дар на царкинята и баща ѝ – пеплос със скрита отрова; Медея сама признава лудостта си, с извършените убийства тя разкъсва връзката си с Язон и загубва изцяло човешките си качества. Проследяваме и основни моменти от налудното състояние на Медея, представени в „Метаморфози“ на Овидий.

След примера за емоционалната и люшкаща се между крайности Медея, предлагаме и следния обобщаващ коментар върху по-високия жанр на драмата. Образите на лудостта изиграват важна роля за влиянието на гръцката трагедия върху западното въображение. И все пак гръцките предположения за лудостта са много по-различни от повечето днес в западния свят. Те се отнасят към изобразяването на връзката на емоцията със самия себе си, на преживяването на емоция, която е чужда за нашата. Емоцията е нещо, което идва отвън. Когато се мисли физиологично, емоцията е въздух и течност, която бълбука отвътре и издува вътрешностите (вж. Padel 1995: 8). Емоциите не принадлежат на индивидите. Те са скитащи, автономни, демонични, външни сили.

5. Лудостта в Старата атическа комедия

В Старата атическа комедия, жанр, където много състояния, ценности и човешки реакции са преобърнати и лудостта е представена по специфичен начин, тя не се свързва с големи нещастия или пък със сериозно заболяване. Често някои крайни постъпки и планове, които биха били неразбираеми и осъдителни в друг контекст, тук основно предизвикват смях и дори се оказват полезни. Представяме някои налудни състояния от три комедии на Аристофан. Съпоставяйки лудостта тук с тази в трагедията, стигаме до извода, че в комедията като резултат не се откриват никакви големи нещастия или сериозни заболявания с фатален край. За лудост в Аристофановата комедия говорим в повечето случаи преносно, а не буквално.

Според интерпретацията на Сингер лудостта в комедията се преживява най-често като повод за смях. За разлика от трагедията, комедията представя умственото отклонение не толкова през съдбата на индивида, колкото като по същество социален проблем или понякога благословия, в някои случаи със социални последици (вж. Singer 2018: 298). Освен това, предвид особения език на Аристофановата комедия, боравещ с много разговорни и идиоматични изрази, с езикови игри и каламбури, така че лесно всичко може да бъде наречено лудост, но поетът все пак акцентира върху общостен проблем, независимо кой конкретен персонаж е обладан от лудост. И казаното дотук показва, че лудостта в комедията се представя не толкова като заболяване с фатални последици, а повече като вредно за общността поведение, на което обаче може да се противодейства с решения, които на пръв поглед изглеждат странни, объркани, дори налудни, а от друга страна онзи, който се обявява за луд, нерядко се оказва най-разумният в дадена ситуация. Така и Сингер предлага „двойно изходно твърдение“ за разглеждане на темата: „От една страна, предлагам лудостта да се разглежда като социална болест, допускаща трансформация и адаптация; от друга страна, индивидуалната лудост (понякога изрично така наречена и по-често посочена като един вид „лъжелудост“) се изобразява като форма на трансгресивно и подривно поведение с потенциално положителни резултати, което вероятно е същото, все едно да кажеш, че се показва важността на пречупването, на приемането на Дионисовото [в комедията], вследствие на което се показват герои, които приемат благотворни форми на лудост. Тази благотворна или подривна лудост може да бъде разгледана и като разумна – или може би като единствената възможна – реакция спрямо едно „лудо общество“. За да съберем двете заедно: лудостта в нейното негативно значение (склонност към съдебни спорове, подстрекателство към война) се възприема не като индивидуално, изпратено от божество проклятие, а като социален проблем. И този проблем в някои случаи бива разрешен от хора, които са в ролята на луд или на „лъжелуд“ – поведение, което обхваща определени ценности на Дионис“ (Singer 2018: 314).

Сцените на налудно поведение или определянето на някой герой като луд са сред авторовите похвати за предизвикване на смях у зрителя. За разлика от трагедийната, комедийната лудост представлява един модус на умствено отклонение, но не чрез съдбата на индивида, а като социален проблем, носещ понякога със себе си и социални последици.

Често сред характеристиките на комическия герой е и някаква форма на лудост, поне в очите на неговите опоненти в конкретния сюжет. Тук бихме могли да направим паралел и с приписването на лудост в ямбическата лирика.

5.1. „Облаците“

От „Облаците“ разглеждаме и конярската болест на сина Фидипид, един разрушителен порок, и признанието на бащата Стрепсиад за собствената му временна лудост заради проблемите, които има покрай манията на сина си. Тази мания по конете е не само болест, тя представлява в случая и един социален феномен, носещ пагубни щети не само за семейните финанси.

5.2. „Осите“

От „Осите“ е разгледан конфликтът между поколенията и манията към съдийството на един старец не само като социално, но и като умствено заболяване. Клеонофил страда от тази болест, която се среща и при други хора в Класическа Атина. Така творбата според нас е най-типичният пример за комическа лудост, попадаща в контекста на социално-политически спорове и дебати. Героят притежава болестно влечение не само към съдийството, но и към виното, към жертви, към гости. Разглеждаме една различна лудост, която има характерни симптоми за умствено заболяване и дори е наречена от автора с термини, които днес в психиатрията представляват сериозни психични болести.

5.3. „Лизистрата“

В третото коментирано Аристофаново произведение Лизистрата, главната героиня от едноименната комедия и други жени от няколко полиса се опитват да сложат край на Пелопонеската война, която е асоциирана с лудост, като се въздържат от сексуален контакт с мъжете си – план, който също се асоциира с налудно поведение. В тази комедия се представя един много по-общ обхват на лудостта. Тук комическите (женски) характери са

добронамерени и дори добродетелни и са определени като луди в един сюжет, който не е смешен.

6. Лудостта в историографията

6.1. „История“

Темата на „История“ на Херодот: враждата между елини и варвари, която достига до апогея си в Гръко-персийските войни (490 – 479 пр.н.е.), насочва към модуса на войнската лудост. Този вид лудост е най-често срещаната тук. Налудността в повечето случаи е насилствена, но понякога не присъства физическото насилие, а в други случаи дори се определя като божествено наказание. Присъствието на налудно поведение в отделните истории обогатява пъстротата им и подсилва въздействието им.

Херодот пише на йонийски диалект и много от думите, които използва, са заимствани от произведения на Омир. Ненапрасно е наречен от Псевдо-Лонгин „велик подражател на Омир“ (Лонгин 1985: 46). Текстът на „История“ се отличава със стилова пъстрота, като едно от обясненията за нея е следното: „Той вярва в митовете, макар че понякога се стреми да им даде рационалистично обяснение, вярва и в намесата на боговете в човешките работи, поради което вмъква в причинно-следствената верига и пророчески сънища, и предсказания, и чудеса“ (вж. Богданов, Николова 1988: 184). Тези негови „вярвания“ допринасят и за наличието на описания на налудни поведения, които са с божествен характер. Самата тема на неговата история: Гръко-персийските войни и причините, довели до тях, насочва към модуса на войнската лудост. И както вече посочихме, този вид лудост е най-често срещаният при Херодот.

При първия споменат модус у Херодот войната се определя като лудост, изпратена от боговете. Както тогава, така и днес, е безумие да избереш войната пред мира. Войната е лудост, погрешно решение или липса на разумна преценка. Гибелна войнска лудост от жертвоготовност откриваме при атиняните, които се втурват в бяг срещу варварите. Изпитвайки жажда за гибел, атиняните се приближават до противниците и задружно започват да се бият по достоен начин. Подобна е и войнската лудост на елините – лудост от

жертвоготовност. Те се втурват със своите малобройни кораби срещу многобройната флота на Ксеркс.

Същия модус лудост откриваме и в думите на Мардониос, според които лудостта замъглява ума и вследствие на това възниква желанието да се води война срещу царя, защото войската на Ксеркс е многобройна и извършва големи подвизи. Войнска лудост с цел постигане на победа се среща и при Амомфаретос, който хваща един голям камък с двете си ръце, поставя го пред краката на Паусаниас и заявява, че с това гласува елините да не бягат от варварите.

Анализирахме и втори модус на лудостта – отново изпратена от боговете, но и представляваща психично разстройство. За да не посегнат на трона му, Астиаг, изпаднал в момент н безумие и отчаяние, полудял от страх, заповядва да убият собствения му внук.

Разглеждаме и модуса на лудостта като крайна проява на гняв и други чувства при Камбис, който, сякаш полупобъркан, изважда кама и се опитва да прободне Апис – бога на египтяните – в корема, но го уцелва в бедрото; оженва се за сестра си – поради лудостта си той извършва кръвосмешение и по този начин престъпва границите на човешкото; след това погубва брат си, сестра си и мнозина други. Можем да обобщим, че неговата лудост е едно душевно заболяване, което градира, съпътствано и от „свещената болест“, в резултат на което настъпва поредица от светотатства и убийства.

В разказа за Скуюлес елините се отдават на вакхическа лудост, докато скитите са на мнение, че е невероятно да се намери бог, който да кара хората да беснеят.

И макар тази лудост да определяме като психично поведенческо разстройство, което се дължи на употребата на опияняващи питиета, вследствие на което се достига до споменатото вакхическо беснеене, тук ключово е усъмняването на варварите в божествения характер на лудостта според гърците.

Към модуса на безразсъдството, общата неразумност и глупост причисляваме и лудостта на йонийците, които се самоопределят като луди и без мозък, след като се доверяват на един военачалник – фокееца самохвалко Дионисий, и решават да се надигнат срещу него.

При Клеомен лудостта е едно умствено заболяване, психичното разстройство е причинено от алкохол. Той има много интересна „луда болест“: срещне ли някой спартанец, го удря с тоягата по лицето, днес това се определя като психотично мотивирано поведение.

Присъединяваме се към Доусън, която, изследвайки налудните състояния, описани от Херодот, прави следното заключение: „Използването на лудостта от Херодот в различни моменти има нещо общо с всичките жанрове и това е отражение на литературната култура по онова време. Тъй като творчеството на Херодот е повлияно от своя произход, използването на лудостта не само като състояние на духа, но и като литературен похват, не е толкова необичайна комбинация, колкото бихме могли да си помислим, когато се среща в исторически документ“ (Dawson 2006: 308).

Можем да обобщим, че предвид основния сюжет на това историографско съчинение, очаквано тук се откриват най-много примери за модусите на лудостта вследствие на крайни прояви на гняв и други чувства, войнската лудост и полудяването от страх, но срещаме и модуси на умствено заболяване, култова лудост, както и лудост под въздействието на алкохол.

7. Лудостта във философията

Трудно определимостото състояние на лудост изглежда много подходящо за тема на съчинение на Платон. Платоновият диалог е специфичен литературно-философски жанр на прозата. Същинските философски дискусии с водещ Сократ са положени в литературна рамка, описваща обстоятелствата на беседата и участниците в нея. Всяка тема, засегната в даден диалог, може да присъства и в литературните, и във философските пасажии. Това важи и за темата за лудостта. В диалозите постоянно се търси дефиниция на нещо, често на някоя добродетел, като се преминава през множество работни варианти, а понякога дори не се достига до успешно финално определение.

При Платон се срещат различни модуси на лудостта, като може би най-известен е този на „положителната божествена лудост“, представена във „Федър“ и донякъде в „Ион“.

7.1. „Хармид“

Наблюденията върху Платон започват от „Хармид“, въпреки че в него за лудост става дума по-косвено, а се говори просто за здравето на душата, което следва да бъде отсъствието

на душевна болест. В този диалог е изказана важната теза за връзката между телесно и душевно здраве, макар и представена като „негръцка“. Освен това в дискусиата се търси дефиниция на добродетелта σοφροσύνη „разумност“, а тя често стои в пряка връзка с (липсата на) лудостта.

7.2. „Федър“

Във „Федър“ Платон се фокусира върху лудостта като изпратена от боговете. Изявите на такава лудост сами по себе си не са нито добри, нито лоши, но по-често се развиват в положителна посока, докато при психичното разстройство те се проявяват негативно.

Първият и вторият вид божествена лудост е на предсказателите, гадателите и жреците, „извършили за Елада множество прекрасни дела [...] в състояние на изстъпление, а малко или нищо в разумно състояние“, а също и на участниците в очищения и мистерии, предлагащи „на истински изстъпления и овладения от лудост средства да се освободи от настоящи злини“. Платон дори открива етимологията на „мантика“ в „мания“. Третият вид на лудостта е от Музите. Четвъртият вид лудост е любовта.

Временното изпадане в лудост се тематизира и в рамката на диалога по характерния за Платон литературен модел за обвързване на дяловете на отделното произведение.

7.3. „Закони“

В „Закони“ откриваме твърденията, че който е извършил престъпление в момент на лудост, се освобождава от съдебна отговорност, освен ако не е извършил убийство. Който е обладан от лудост, получава по-леко наказание, за лудостта има един вид изключение от правилата. Лудостта се възприема като вид болестно състояние, при което деятелят е лишен от разум вследствие на някакво психическо заболяване.

В контекста на „Закони“ лудостта се приема „по-традиционно“. Не е засегната темата за божествения ѝ произход. Лудостта е болест, или състояние с индивидуален или социален характер.

8. Лудост и творческа дейност

В тази последна и по-кратка същинска глава на работата ни темата за божественото вдъхновение като специфична лудост с положителен знак е пространно засегната. Затова правим едно своеобразно отклонение от разглеждането на антични литературни свидетелства, за да представим накратко съвременната идея за „лудостта на твореца“. Наблюденията ни тръгват основно на Платоновия принос по темата, макар той да засяга най-вече поетическото вдъхновение, докато останалите творци, например художниците, по-често се обвързват с владеенето на занаят или майсторство (τέχνη).

9. Заключение

Не можем да дадем точно определение за лудостта, тя обхваща най-различни случаи на необичайно поведение. Според разгледаните свидетелства това състояние може да настъпи в резултат на психично заболяване, на някаква моментна или по-трайна загуба на ума. Лудостта за древните гърци е временно присъствие; дефинирана най-вече като ненормално, глупаво или саморазрушително поведение, тя може да бъде причина за действия с ужасни последици или самата тя да е следствие от гнева на боговете. В отделни случаи обаче лудостта е с положителен знак – когато става дума за творческо боговдъхновение или за друга форма на божествена лудост, или когато посредством налудна проява се коригира социален проблем. В лудост, от друга страна, изпадат и персонажи с божествен произход. Освен това нерядко литературни герои, постъпки или дори реплики се определят като луди/налудни, без да има симптоми за същинска лудост – тази преносна употреба на лексиката на лудостта маркира разминаване с нечие чуждо мнение или с дадена социална норма.

В същинските глави са разгледани и коментирани части от различни произведения, които описват дадено налудно състояние и съдържат тематична лексика. Примерите за

лудост не само са описани, но и коментирани с оглед на мястото и художествената им роля в сюжета на произведението, като се отчитат неговите жанрови характеристики.

Жанрово и хронологично организирани, разгледаните свидетелства представят следните модуси на лудостта:

Безумно блуждаене

Безразсъдство, неразумност, глупост

Изпадане във боговдъхновение или екстаз

Войнска лудост

Крайни прояви на гняв и други чувства и качества

Култова лудост

Лудост под въздействието на алкохол

Любовна лудост

Неосъзнато убийство

Обвинение в лудост / приписване на лудост

Полудяване от силно страдание

Полудяване от страх

Престорена лудост

Умствено заболяване

Въз основа на тази класификация е изготвена таблица, поместена в края на заключението, в която са включени основните разгледани свидетелства, а откритият в тях пример за даден модус на лудостта е съпроводен и от кратък контекст и посочване на симптомите на и/или резултатите от налудната проява.

Направени са текущи съпоставки между старогръцката и съвременната представа за лудостта. В античния контекст налудността има специфичен произход – това състояние в повечето случаи е с божествен произход, дори понякога да е активирано от човешко действие или да се разглежда като болестно състояние.

Библиография към автореферата

Богданов, Николова 1988: Богданов, Б., Николова, А. Антична литература. София: Д-р Петър Берон, 1988.

Лонгин 1985: Лонгин. За възвишеното. Прев. Иван Генов. София: Наука и изкуство, 1985.

Платон 1982: Платон. Федър. – В: Платон. Диалози, т. 2. Прев. Б. Богданов. София: Наука и изкуство, 1982, 491 – 560.

Херодот 2010: Херодот. История. Прев. П. Димитров. София: Нов български университет, 2010.

Dawson 2006: Dawson, A. R. Madness in Context in the Histories of Herodotus. The University of Auckland, 2006.

Padel 1995: Padel. R. Whom Gods Destroy: Elements of Greek and Tragic Madness. Princeton, New Jersey: Princeton University press, 1996.

Singer 2018: Singer, P. N. The Mockery of Madness: Laughter at and with Insanity in Attic Tragedy and Old Comedy. – Illinois Classical Studies, Vol. 43, No. 2, 2018, 298 – 325.

Индекс на коментираниите пасажии

Аполлотор	Ar. V. 6 – 8
<i>Епитоме</i>	Ar. V. 9
Apollod. Epit. 3.7	Ar. V. 71 – 73
Apollod. Epit. 5.25	Ar. V. 76 – 82
<i>Митологическа библиотека</i>	Ar. V. 87 – 88
Apollod. 1. 9. 24	Ar. V. 114
Apollod. 2. 4. 8	<i>Лизистрата</i>
Apollod. 2. 4. 12	Ar. Lys. 342 – 343
Аристотел	Ar. Lys. 555
<i>За поетическото изкуство</i>	Ar. Lys. 715 – 719
Aristot. Po. 1449a	Ar. Lys. 1311 – 1312
Aristot. Po. 1449b	Архилох
Аристофан	<i>Фрагменти</i>
<i>Облаците</i>	Archil. 96
Ar. Nu. 242	Archil. 172
Ar. Nu. 629 – 630	Archil. 196a 24 – 30
Ar. Nu. 658 – 666	Диоген Лаерций
Ar. Nu. 814 – 817	<i>Животът на философите</i>
Ar. Nu. 826 – 832	D.L. 1, 46
Ar. Nu. 844 – 846	D.L. 1, 258
Ar. Nu. 858	D.L. 6, 3
Ar. Nu. 931	D.L. 6,13
Ar. Nu. 1476 – 1477	D.L. 9, 7
<i>Осуме</i>	Еврипид

Вакханки

Eur. Ва. 30 – 36
Eur. Ва. 109 – 112
Eur. Ва. 298 – 299
Eur. Ва. 300 – 305
Eur. Ва. 310 – 314
Eur. Ва. 326 – 327
Eur. Ва. 328 – 329
Eur. Ва. 358 – 359
Eur. Ва. 850 – 853
Eur. Ва. 882 – 887
Eur. Ва. 1122 – 1124
Eur. Ва. 1260 – 1263
Eur. Ва. 1269 – 1271
Eur. Ва. 1302 – 1303

Орест

Eur. Or. 34 – 36
Eur. Or. 76 – 80
Eur. Or. 132 – 135
Eur. Or. 253 – 254
Eur. Or. 267 – 269
Eur. Or. 321 – 331
Eur. Or. 400
Eur. Or. 411
Eur. Or. 479 – 480

Eur. Or. 532 – 534

Eur. Or. 831 – 843

Медея

Eur. Med. 8
Eur. Med. 24 – 26
Eur. Med. 333
Eur. Med. 431 – 432
Eur. Med. 869 – 873
Eur. Med. 1129 – 1131

Херакъл

Eur HF. 575
Eur HF. 582
Eur HF. 834 – 837
Eur HF. 857
Eur HF. 869 – 870
Eur HF. 952

Eur HF. 1031

Eur HF. 1105

Eur HF. 1117

Eur. HF 1134

Eur HF. 1142

Eur HF. 1189

Eur HF. 1190

Циклоп

Eur. Cycl. 168 – 172

Есхил*Евмениди*

Aesch. Eu. 64 – 67

Aesch. Eu. 333 – 345

Aesch. Eu. 377 – 380

Aesch. Eu. 860 – 861

Лонгин*За възвишеното*

Long. 10.1

Long. 10.3

Long. 13.2

Овидий*Метаморфози*

Ov. Met. 7, 9 – 11

Ov. Met. 7, 11 – 12

Ov. Met. 7, 17 – 18

Ov. Met. 7, 87 – 88

Ov. Met. 7, 182 – 185

Ov. Met. 7, 394 – 397

Омир*Илиада*

Ном. II. 5.647 – 651

Ном. II. 6.130 – 131

Ном. II. 6.160 – 163

Ном. II. 6. 200 – 202

Ном. II. 9.303 – 306

Ном. II. 18. 107 – 110

Ном. II. 22.460 – 461

Одисея

Ном. Od. 8. 62 – 64

Ном. Od. 9. 44

Ном. Od. 9. 107 – 108

Ном. Od. 9. 111 – 113

Ном. Od. 9. 354

Ном. Od. 9. 355 – 356

Ном. Od. 9. 359

Ном. Od. 9. 361 – 363

Ном. Od. 9. 369 – 370

Ном. Od. 9. 395 – 398

Ном. Od. 18. 406 – 409

Ном. Od. 21. 298

Ном. Od. 21. 299 – 302

Платон*Ион*

Pl. Ion 533e – 534a

Pl. Ion 534b

Pl. Ion 535c

Pl. Ion 536d

Закони

Pl. Lg. 649 a – b

Pl. Lg. 649 d

Pl. Lg. 9.864d

Pl. Lg. 9.881b

Pl. Lg. 11.934a

Pl. Lg. 11.934b

Pl. Lg. 11.934d

Pl. Lg. 11.934e

Федон

Pl. Phd 62b

Федър

Pl. Phdr. 229a

Pl. Phdr. 230b

Pl. Phdr. 231c

Pl. Phdr. 231d

Pl. Phdr. 236a1

Pl. Phdr. 238c

Pl. Phdr. 238d

Pl. Phdr. 239a – 241e

Pl. Phdr. 242e

Pl. Phdr. 244a

Pl. Phdr. 244b

Pl. Phdr. 244c

Pl. Phdr. 245a

Pl. Phdr. 245b4

Pl. Phdr. 245c

Pl. Phdr. 246a

Pl. Phdr. 246c

Pl. Phdr. 250 d

Pl. Phdr. 250c

Pl. Phdr. 265a

Pl. Phdr. 265b

Pl. Phdr. 265e

Pl. Phdr. 266a3

Pl. Phdr. 268c

Хармид

Pl. Chrm. 154d – 155b

Pl. Chrm. 155b – 157d

Pl. Chrm. 156b

Pl. Chrm. 156d

Pl. Chrm. 156e

Pl. Chrm. 157a

Pl. Chrm. 157d

Pl. Chrm. 163a

Pl. Chrm. 164b

Pl. Chrm. 176b

Плутарх

Солон

Plu Sol. 8, 1 – 3

Sol. fr. 10 Bergk, DL 1, 49

Сафо

Sapph. 1, 13 – 20

Sapph. 2 / LP 31	Hdt. 3.25.2
Sapph. 34 / LP 51	Hdt. 3. 27
Sapph. 71 / LP 130	Hdt. 3. 29. 1
Sapph. 101	Hdt. 3.30.1
Софокъл	Hdt. 3.31.1
<i>Аякс</i>	Hdt. 3.33.1
S. Aj. 36	Hdt. 3.33.3
S. Aj. 51 – 54	Hdt. 3.34.1
S. Aj. 59 – 60	Hdt. 3.34.3
S. Aj. 66	Hdt. 3.35.4
S. Aj. 81 – 88	Hdt. 3.37.1
S. Aj. 183 – 187	Hdt. 3.38
S. Aj. 214 – 220	Hdt. 3.64.6
S. Aj. 609 – 621	Hdt. 4.79 – 80 / 147
Теогнид	Hdt. 5.42.1 – 2
<i>Елегии</i>	Hdt. 6.12.3
Thgn. 39 – 42	Hdt. 6.75.1
Теофраст	Hdt. 6.84.1
<i>Характери</i>	Hdt. 6.112.2
Thphr. Char. 16	Hdt. 6.84.3
Херодот	Hdt. 8.10.1
<i>История</i>	Hdt. 8.140.A3
Hdt. 1.1	Hdt. 8.140B.2
Hdt. 1.87.4	Hdt. 8.143
Hdt. 1.109.2	Hdt. 9.34.1
	Hdt. 9.55.2

Хезиод

Дела и дни

Нес. Оп 207 – 211

Нес. Оп 282 – 285

Нес. Оп 330 – 332

Нес. Оп 335

Хигин

Митове

Нуг. Fab. 95

НАУЧНИ ПРИНОСИ

- Дисертационният труд представлява първото българско академично изследване, включващо основен корпус с извори – поетически и прозаически откъси от старогръцката литература в периода VIII–V в. пр.н.е., с които се представят различни модуси на лудостта и се коментира тяхната жанрова и художествена функция.
- За първи път в изследване по темата за лудостта в старогръцката литература през споменатия по-горе период са включени произведения от всички жанрове. Разглежда се не представата за лудостта сама по себе си, а в рамките и в контекста на всеки един жанр.
- Направен е анализ на основните лексикални единици, които описват модуса на лудостта, като най-често употребените са включени в речник, подкрепени с примери.
- Класифицирани и подредени в таблица са всички дискутирани и коментирани модуси на лудостта.
- Направени са текущи съпоставки между старогръцката и съвременната представа за лудостта. За пръв път е поставена съвременна психиатрична диагноза (където е възможно) на модусите на лудостта в старогръцката литература. Засега под формата на отделни бележки, така се дава ново поле за бъдещи изследвания.

**Публикации и участия в конференции с доклади
по темата на дисертационния труд**

Статии в сборници

1. Чомаковска 2022: Чомаковска, Б. Лудост от любов при Сафо. – В: Национална научна конференция „Език и наука“ – 24–25 септември 2022 г. Медицински университет – Пловдив; ISBN 978-619-237-129-6; 197 – 202.

2. Чомаковска 2022: Чомаковска, Б. Един интересен случай на престорена лудост в старогръцката литература – Солон. – В: Двадесета юбилейна национална научна сесия за студенти и преподаватели – 27–28 октомври 2022 г. Медицински университет – Плевен: Издателски център на МУ – Плевен; издание в електронен вид на CD.

3. Чомаковска 2023: Чомаковска, Б. Езикът на лудостта в комедиите на Аристофан. Наблюдения върху „Осите“. – В: Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis // Филологически изследвания на Великотърновския университет, периодично издание на Филологически факултет – 2022, онлайн вариант: <http://journals.uni-vt.bg/studiaphilologica/bul/>; 87 – 96; ISSN 2534-918X: <https://journals.uni-vt.bg/studiaphilologica/bul/vol42/iss1/>; DOI: <https://doi.org/10.54664/DYNE2106>.

Участия в конференции

Доклади на български научни конференции:

1. Доклад на Деветнадесета национална научна сесия за студенти и преподаватели – 28 – 29 октомври 2021 г. Медицински университет – Плевен.
2. Доклад на Национална научна конференция „Език и наука“ – 24–25 септември 2022 г. Медицински университет – Пловдив.
3. Доклад на Двддесета юбилейна национална научна сесия за студенти и преподаватели – 27–28 октомври 2022 г. Медицински университет – Плевен.

Доклади на международни научни конференции:

1. Доклад на Годишна международна научна конференция на ВВУ „Георги Бенковски“, Долна Митрополия, 08.10.2021г.
2. Доклад на Ежегодна международна конференция „Езици, култури, комуникации“ – ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, 10 – 11 юни 2022 г.
3. Доклад на международна научна конференция „Култури и религии на Балканите, в Средиземноморието и Изтока“, 25 – 26 ноември 2022 г. ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“; Филологически факултет, Катедра „Класически и източни езици и култури“.
4. Доклад на Десетата международна научна конференция „Език, наука, комуникации и спорт – 60 години академично образование“, МУ Варна „Проф. Д-р. Параскев Стоянов“ 16 – 17.06.2023 г.